

Vägledning, familjerådgivning

MFoF:s vägledande material för arbetet med familjerådgivning i Sveriges kommuner

Innehåll

Förkortningar	3
1. Inledning	4
2. Kommunal familjerådgivning	4
Familjerådgivning är en förebyggande verksamhet	5
Familjerådgivningens innehåll	5
Samtal	6
Utåtriktat arbete	6
3. Barn	6
Barn i familjerådgivning	6
Barnkonventionen	6
4. Kvalitet	7
Kompetens	8
Väntetider	8
Avgift	8
Tillsyn	9
5. Bestämmelser om sekretess	9
Familjerådgivning – en självständig verksamhetsgren	9
Den kommunala familjerådgivningen har absolut sekretess	10
Den enskilda familjerådgivningen har tystnadsplikt	10
Secretess råder för forskning	10
Familjerådgivningen har inte meddelarfrihet	10
När får sekretessen brytas?	11
Samtycke till utlämnande av uppgifter	11
Anmälningsskyldigheten om barn som far illa	11
Möjlighet att polisanmäla brott mot barn	12
Skyldighet att avslöja brott	12
Underrättelseskyldighet bidragsfusk	13
Underrättelseskyldighet folkbokföringsuppgifter	14
Misstanke om vissa allvarliga brott m.m.	13
Nödvändigt utlämnande av uppgift	14
Nödsituation	14
6. Vittnesplikt för familjerådgivare	14
7. Dokumentation och gallring	15
Dokumentation	15
Gallring	16
Referenser	17

Förkortningar

BrB Brottsbalken

FOL Folkbokföringslagen (1991:481)

JO Justitieombudsmannen

LVU Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

LVM Lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

LSS Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

MFoF Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd

OSL Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

RB Rättegångsbalken

SoL Socialtjänstlagen (2001:453)

Underrättelselagen Lagen (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen

1. Inledning

Familjerådgivningen har sin historia från slutet av 1940-talet. År 1951 startade den första familjerådgivningsbyrån i Stockholm. Mellan 1955–1995 gjordes ett antal statliga utredningar som alla visade att familjerådgivning var en viktig verksamhet.¹ Sedan 1995 är alla kommuner skyldiga att erbjuda familjerådgivning enligt 5 kap. 3 § socialtjänstlagen (2001:453) (SoL). Under år 2020 berördes cirka 43 000 barn av familjerådgivningen.²

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, MFoF, är sedan år 2015 kunskapsmyndighet för den kommunala familjerådgivningen. I syfte att uppnå förbättrad samordning av det statliga ansvaret för föräldraskapsstöd och familjerättsliga frågor sammanfördes år 2015 ansvaret för familjerätt, familjerådgivning, föräldraskapsstöd och internationella adoptioner till en myndighet, MFoF. Med omorganiseringen var ambitionen bland annat att familjerådgivning och föräldraskapsstöd skulle utgöra en förebyggande funktion för det familjerättsliga arbetet. Med utgångspunkt i barnets bästa var ambitionen även att uppnå en förbättrad helhetssyn på familjers situation, förutsättningar och behov samt skapa bättre förutsättningar för ett jämställt föräldraskap.

Denna vägledning riktar sig till beslutsfattare och yrkesverksamma inom såväl kommunala som privata upphandlade familjerådgivningar. Vägledningen ämnar att i första hand beskriva gällande rätt men grundar sig även på MFoF:s tolkningar och sammanhangsmarkeringar.³

MFoF avser att i kommande revisioner utveckla flera avsnitt – bland annat samtalsformer och barns delaktighet - som led i ett fortsatt utvecklingsarbete med familjerådgivningsområdet.

2. Kommunal familjerådgivning

Enligt 5 kap. 3 § tredje stycket SoL avses med familjerådgivning, en verksamhet som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer. Familjerådgivningen är därmed en lagstadgad verksamhet enligt SoL och av det följer ett regelverk med lagar, förordningar, föreskrifter, allmänna råd, rättspraxis och uttalanden från Justitieombudsmannen (JO) som styr verksamheten.

Enligt 5 kap. 3 § andra stycket SoL ska en kommun sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig yrkesmässig rådgivare kan erbjudas dem som begär det.

En kommun är således skyldig att erbjuda familjerådgivning till dem som så önskar. Den enskilda kommunen avgör om familjerådgivningen ska erbjudas inom den egna verksamheten eller genom upphandling av privat verksamhet. Kommunen har kvalitets- och kostnadsansvaret för familjerådgivning oavsett i vilken regi den bedrivs. Om familjerådgivning bedrivs av enskild krävs att den drivs yrkesmässigt. Med yrkesmässighet avses att rådgivningen ges av professionell rådgivare och att verksamheten är av varaktig karaktär samt att den riktar sig till ett större antal personer.³ Upphandling av privata aktörer sker enligt 2 kap. 5 § SoL. Kommunen ansvarar för att den familjerådgivning som upphandlas håller samma kvalitet som kommunens egen vad gäller bland annat tillgänglighet och kompetens. Vid upphandling föreslås att kommuner tydliggör sina krav på den som vill bedriva familjerådgivning där det förutom krav på kompetens och tillgänglighet också kan ingå krav gällande väntetider och vilka ärenden som ska prioriteras.

¹ Föreningen Sveriges kommunala familjerådgivare, [http://www.kfr.nu/?page_id=5] 21-10-25.

² MFoF,

[https://mfof.se/download/18.6743d768179a8f6cc35c0b02/1623223889645/Statistik%20om%20kommunal%20familjer%C3%A5dgivning%202020_Faktablad.pdf] 22-01-17.

³ Prop. 1995/96:117 s. 15.

Familjerådgivning är en förebyggande verksamhet

Familjerådgivningen är en viktig förebyggande verksamhet på flera nivåer.⁴ MFoF anser att en väl utbyggd familjerådgivning som kan ta emot människor tidigt är viktigt både samhällsekonomiskt och för den enskilde. När råd och behandling vid relationsproblem ges i ett tidigt skede minskar belastningen på andra verksamheter i samhället, såsom socialtjänst, hälso- och sjukvård och försäkringskassa. Samtidigt som det på individnivå innebär ett ökat välbefinnande och en ökad förmåga att hantera framtida relationsproblem. På universell nivå kan familjerådgivningen genom sitt utåtriktade uppdrag ge breda folkbildade insatser om relationer och relationsproblem på arenor som exempelvis mödravårdens, barnhälsovårdens och familjecentralens föräldrautbildningar. På selektiv nivå kan familjerådgivning istället rikta insatser mot särskilda grupper som identifierats av kommunen.

Familjerådgivningens innehåll

MFoF gör tolkningen att familjerådgivningen ska vända sig till alla som upplever problem i sina par- och familjerelationer.

Familjerådgivningens uppgift är att genom samtal medverka till att bearbeta samlevnadsproblem och konflikter i familjerelationer.⁵ Förutom samtal ingår att arbeta utåtriktat. Familjerådgivningens kompetens kan även i viss omfattning användas för andra ändamål. Det kan exempelvis vara en viktig tillgång för fortbildningsverksamheter, för andra personalgrupper inom socialtjänsten och liknande.

Samlevnadsbegreppet används ofta om parförhållanden, men inom familjerådgivning ska begreppet också kunna omfatta vidare familjerelationer. En funktionell familjerådgivning förväntas kunna ha positiva effekter på både kort och lång sikt. Kortsiktiga effekter kan vara bättre mående, lägre konfliktnivå eller högre grad av upplevt samförstånd. Långsiktiga effekter kan vara förbättrade uppväxtvillkor för barn eller minskat behov av andra samhällsinsatser.

⁴ Prop. 1993/94:4 s. 4.

⁵ Prop. 1993/94:4 s. 10.

Samtal

Vilka metoder som ska användas inom familjerådgivning är inte specificerade i lagstiftning eller styrande dokument. MFoF bedömer att familjerådgivning kan organiseras med flera funktioner i syfte att nå så många människor som möjligt. Det är upp till varje ansvarig kommun att bestämma hur verksamheten ska organiseras.

Samtalen kan vara processinriktade och behandlande eller rådgivande beroende av önskemål och behov hos besökare. Familjerådgivningssamtal är idag ofta behandlande och bearbetande, men för individer som inte kan eller inte önskar ta del av behandling kan rådgivning erbjudas. I det fall en kommun tillhandahåller både behandling och rådgivning är det viktigt att skilja på funktionerna och de metoder som används.

Med behandlande samtal avses samtal som syftar till att skapa en förändringsprocess eller uppnå mål. Besökarna eller besökaren definierar målen och familjerådgivaren använder sin kompetens till att leda i önskad riktning. Rådgivande samtal syftar istället till att ge besökaren information och vägledning. Kvalificerad rådgivning kräver goda kunskaper och erfarenhet om relationell problematik och andra samhällsliga resurser och verksamheter.

Utåtriktat arbete

En uppgift för familjerådgivningen utöver samtal är att förmedla kunskap genom utbildning eller samverkan med andra samhällsaktörer. Eftersom behoven i kommunerna varierar är det viktigt att löpande analysera hur familjerådgivningen bäst kan användas som resurs i utåtriktat arbete. Det utåtriktade arbetet har på samma sätt som samtalen ett förebyggande syfte.⁶

3. Barn

Barn i familjerådgivning

Utifrån att familjerådgivningen riktar sig till just familjer får barn genom sin tillhörighet till en familj anses som inräknade i familjerådgivningens verksamhet. Trots detta deltar barn i familjerådgivning i mycket liten utsträckning. MFoF anser att metodutveckling för att säkerställa barns delaktighet och möjlighet till medverkan i familjerådgivning är nödvändig.

Barnkonventionen

Barnkonventionen anger att barn inte ska betraktas som passiva objekt för vuxnas uppfostran och omsorger utan som självständiga och handlande individer med tidig förmåga att agera med sin omvärld. Barnrättsperspektivet ska i enlighet med barnkonventionen finnas med i alla sammanhang där frågor som rör barn behandlas. Konventionen sätter barnets behov framför föräldrarnas.⁷ Att tillämpa barnkonventionen handlar om att omsätta den till verklighet.⁸

MFoF har tagit fram en digital informationsportal med material om barnkonventionens fyra grundprinciper. Materialet riktar sig bland annat till familjerådgivare och familjerättssekreterare och finns på MFoF:s webbplats: [Barnkonventionen - Start sida \(mfof.se\)](https://mfof.se).

⁶ Se prop. 1993/94, s. 13.

⁷ Prop. 2012/13:10 s. 35.

⁸ Prop. 2012/13:10 s. 40.

4. Kvalitet

Systematiskt kvalitetsarbete

Familjerådgivningen är en självständig verksamhetsgren men omfattas av socialtjänsten.⁹ Enligt 3 kap. 3 § SoL framgår att insatser inom socialtjänsten, såsom familjerådgivning, ska vara av god kvalitet.

Vidare framgår att för utförande av uppgifter inom socialtjänsten ska det finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet samt att kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.

Lagstiftningen ställer således krav på uppföljning och utvärdering av de insatser som görs liksom på en anpassning av utbud och innehåll med hänsyn till utvecklingen i omvärlden. Respekten och lyhördheten för enskildas behov och önskemål är ett centralt kvalitetskriterium, som måste ges stor tyngd vid all kvalitetsutveckling inom socialtjänsten.¹⁰

Socialstyrelsen har gett ut föreskrifter och allmänna råd för hur bland annat socialtjänsten ska arbeta med att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra verksamhetens kvalitet. (SOSFS 2011:9 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete)

Av 7 kap. 1 § framgår att arbetet med att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra verksamhetens kvalitet ska dokumenteras.

Vidare framgår av allmänna råd till denna bestämmelse att socialnämnden bör med denna dokumentationen som utgångspunkt varje år upprätta en sammanhållen kvalitetsberättelse av vilken det bör framgå.

- hur arbetet med att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra verksamhetens kvalitet har bedrivits under föregående kalenderår,
- vilka åtgärder som har vidtagits för att säkra verksamhetens kvalitet, och
- vilka resultat som har uppnåtts.

Vidare framgår att berättelsen bör ha en sådan detaljeringsgrad

- att det går att bedöma hur arbetet med att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra kvaliteten har bedrivits i verksamhetens olika delar, och
- att informationsbehovet hos externa intressenter tillgodoses.

Berättelsen bör hållas tillgänglig för den som önskar ta del av den.

⁹ Prop. 1993/94:3 s. 6.

¹⁰ Prop. 1997/98:113 s. 92.

Tillgänglighet

Familjerådgivning ska bedrivas med tillräckliga resurser och med god tillgänglighet. Med tillgänglighet avses dels öppettider, telefontider och rimliga väntetider. Dels tillgänglighet i bemärkelsen anpassat till grupper med olika behov, såsom personer med fysiska eller kognitiva funktionsnedsättningar, personer som inte är svenskspråkiga, eller personer som har svårt att ta del av samhällets stöd. Det är lämpligt att information om familjerådgivning finns lätt tillgänglig med telefonnummer och adress via kommunens webbplats eller där kommunen annonserar om sin verksamhet. Information om familjerådgivning bör även finnas på icke kommunala arenor. Det bör tydligt och på flera språk annonseras mottagningstider och telefontider, uppgifter om vem som driver rådgivningen och vilken personal som finns, avgifter och vilka tjänster som kan tillhandahållas. Detta gäller såväl familjerådgivning som drivs av kommunen själv som den som har upphandlats.

Kompetens

I 3 kap. 3 § SoL anges att för utförande av socialtjänstens uppgifter krävs att det finns personal med lämplig utbildning och erfarenhet. Det är däremot kommunerna själva som avgör vilka utbildningskrav som ska gälla för en familjerådgivare. Arbetet som familjerådgivare kräver dock stor erfarenhet av arbete med människor i kris och med människor med relationsproblem.¹¹

Kommunal familjerådgivning kan innehålla flera funktioner. Den kan erbjuda både behandling och rådgivning/vägledning. Om en kommun organiserar familjerådgivningen på ett sådant sätt kan det vara aktuellt med olika kompetenskrav för dessa funktioner.

I Socialstyrelsens handbok, Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete, för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete behandlas frågor om personal och kompetensförsörjning.

Väntetider

Familjerådgivningen är inriktad på att ge stöd i krisituationer. Kriserna är i många fall akuta, och det är därför naturligt att verksamheten inte kan bedrivas med allt för långa väntetider. Väntetiderna ska vara rimliga utifrån familjerådgivningens bedömning av besökarnas behov. Det har inte varit lämpligt att lagstifta om väntetider men det förutsätts däremot att familjerådgivningen tillsynsmyndighet följer väntetidernas utveckling och anmärker på olämpligt långa väntetider.¹²

Avgift

Kommunen får ta ut skäliga avgifter för familjerådgivning enligt 8 kap. 2 § SoL. Avgifterna bör dock inte läggas på en sådan nivå att de avhåller enskilda från att vända sig till den kommunalt anordnade familjerådgivningen, dvs. familjerådgivning som anordnas av kommunen eller på uppdrag av kommunen.¹³ Det är även möjligt för familjerådgivningarna att erbjuda avgiftsfria besök. MFoF:s uppgiftsinsamling visar på att i praktiken varierar avgiften per besök från att vara avgiftsfritt till 500 kronor.¹⁴ Sedan MFoF:s undersökning gjordes kan avgifterna förändrats.

¹¹ Se Prop. 1995/96:117 s. 10.

¹² Prop. 1993/94:4 s. 6.

¹³ Prop. 1993/94:4 s. 6.

¹⁴ MFoF, [<https://mfof.se/familjeradgivning/redogorelse-av-uppgiftsinsamling-kring-familjeradgivningens-organisation.html>] 21-09-23.

Tillsyn

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) utövar tillsyn över socialtjänsten enligt 13 kap. 1 § SoL. I det ligger ett ansvar att följa upp och kontrollera att familjerådgivningen lever upp till lagstiftningens krav och till de krav som kommunen ställer upp i sin beskrivning av verksamheten. Det gäller bl.a. kvalitet, tillgänglighet, väntetider, utbildning, kompetens, handledning och den utåtriktade verksamheten.¹⁵

5. Bestämmelser om sekretess

Familjerådgivning – en självständig verksamhetsgren

Familjerådgivningen är en självständig verksamhetsgren inom socialtjänsten. Det innebär att sekretess råder mellan familjerådgivningsverksamhet och exempelvis verksamhet med vårdnads- och umgängesrättsutredningar. Sekretess gäller dock inte inom en och samma verksamhetsgren. Sekretessen hindrar därför inte att en familjerådgivare inom en verksamhet samråder med en annan tjänsteperson inom samma verksamhet. Se mer om sekretessfrågor nedan.

Det är inte tillfredsställande att familjerättssekreterare som är verksamma inom en socialtjänst också tar på sig familjerådgivaruppgifter. JO har i ett ärende ifrågasatt, både från allmänna utgångspunkter och av sekretessrättsliga skäl, det lämpliga i att en socialförvaltnings familjerättssekreterare arbetade såväl inom familjerådgivningen som inom den individriktade socialtjänsten i övrigt. JO framhöll för den aktuella nämnden att inte underskatta de problem som kan följa av den valda ordning samt att nämnden kontinuerligt borde följa upp verksamheten inom familjerådgivningen.¹⁶ Även om familjerådgivningen är en självständig verksamhetsgren så har familjerådgivningen en nära anknytning till den verksamhet som kommunerna bedriver. Familjerådgivare anses vara en viktig tillgång för fortbildningsverksamhet för andra personalgrupper inom socialtjänsten.¹⁷

Att familjerådgivningen är en självständig verksamhetsgren får till följd att någon gemensam postöppning med socialtjänsten inte får förekomma. Det kan även vara lämpligt att det finns en direkt kontaktväg till familjerådgivningen, exempelvis mail eller telefonnummer, för att de som söker sig till familjerådgivningen inte ska behöva lämna kontaktuppgifter i en växel.

För att de som söker familjerådgivningen ska kunna vara anonyma, kan verksamhetens lokaler behöva vara avskilda från den övriga socialtjänsten och exempelvis ha ett eget väntrum.

¹⁵ Se prop. 1993/94:4 s. 6.

¹⁶ JO 1999/2000 s. 272.

¹⁷ Prop. 1993/94:4 s. 5–7.

Den kommunala familjerådgivningen har absolut sekretess

Den som vänder sig till familjerådgivningen ska kunna känna sig fullständigt trygg med att de uppgifter som lämnas där inte förs vidare. Enligt förarbetsuttalanden har det även ansetts viktigt att familjerådgivningen fortsättningsvis bedrivs som en självständig verksamhetsgren och inte inordnas i den övriga verksamheten inom socialtjänsten.¹⁸ Familjerådgivningen har därför en särskilt stark sekretess. Familjerådgivningens sekretessbestämmelser innehåller inte något skaderekvisit, dvs. verksamheten har vad man kallar "absolut sekretess". Sekretess inom kommunal familjerådgivning gäller för alla uppgifter som den enskilde har lämnat i förtroende eller som familjerådgivaren har hämtat in i samband med rådgivningen enligt 26 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) (OSL). Med anledning av den stränga sekretess som råder ska någon menprövning inte göras. Redan uppgiften att någon har vänt sig till Familjerådgivningen är sekretesskyddad.¹⁹ En familjerådgivare för inga journaler i enskilda ärenden.

Den absoluta sekretessen innebär att de som söker familjerådgivning har rätt att vara anonyma. Familjerådgivningen har ingen rätt att kräva att de sökande ska uppge namn eller om de bor i kommunen. Det finns däremot inte något som hindrar familjerådgivaren att fråga om detta. Det är därför viktigt att familjerådgivaren först informerar de sökande om möjligheten att vara anonym. Att inte veta vad någon heter eller var man kan få tag i parterna kan ställa till problem, t.ex. vid debitering av avgift eller för att avboka en tid. Problemet ska dock inte överdrivas. I många fall kanske de sökande inte har några invändningar mot att lämna namn och adress. I andra fall kan familjerådgivaren be dem att uppge ett mobiltelefonnummer där de kan nås. Rådgivaren kan också be att sökanden betalar avgiften vid besöket. Familjerådgivaren kan också lämna över en inbetalningsblankett vid besöket som kan skickas in i efterhand.

Det finns bestämmelser i offentlighets- och sekretesslagen som möjliggör att i ett fåtal fall lämna ut uppgifter som framkommit vid familjerådgivningen. MFoF beskriver dessa situationer nedan.

Den enskilda familjerådgivningen har tystnadsplikt

Bestämmelserna i OSL gäller inte enskild verksamhet. För att samma sekretess och tystnadsplikt ska gälla inom enskild eller privat bedriven familjerådgivning finns det en motsvarande bestämmelse i socialtjänstlagen. Denna bestämmelse gäller sådan enskild familjerådgivning som omfattas av begreppet familjerådgivning.²⁰

Av 15 kap. 2 § SoL framgår att den som är eller har varit verksam inom enskild familjerådgivning får inte obehörigen röja en uppgift som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen. Att en uppgift inte får röjas obehörigen innebär att om tillåtelse föreligger eller skyldighet att lämna uppgift stadgas i annan lagbestämmelse så får uppgiften lämnas ut. Den som bryter mot bestämmelsen kan dömas för brott mot tystnadsplikt enligt 20 kap. 3 § brottsbalken (BrB). Det gäller oavsett om familjerådgivningen omfattas av sekretess enligt OSL eller av tystnadsplikt enligt SoL.

Sekretess råder för forskning

Familjerådgivningen är sekretesskyddad och utlämnandet av personuppgifter är således begränsat i förhållande till forskningen. Socialnämnden ska lämna ut personuppgifter till statliga myndigheter, när detta begärs för forskningsändamål och det kan ske utan risk för att den enskilde eller någon honom närstående lider men enligt 12 kap. 6 § SoL.

Familjerådgivningen har inte meddelarfrihet

Den starka sekretessen inom familjerådgivningen innebär att en familjerådgivare inte får använda sig av rätten att meddela och offentliggöra uppgifter. Meddelarfriheten gäller således inte för familjerådgivare enligt 26 kap. 15 § andra stycket OSL.

¹⁸ Prop. 1993/94:4 s. 6.

¹⁹ JO 1999/2000 s. 272.

²⁰ Prop. 1995/96:117 s. 9.

När får sekretessen brytas?

Familjerådgivningen omfattas av en absolut sekretess vilket innebär att det finns en presumtion om att sekretess råder. Däremot finns det vissa bestämmelser i OSL som bryter familjerådgivningens sekretess.

I frågor som har betydelse för familjerådgivningen gäller att:

- en enskild kan alltid helt eller delvis häva sekretess som gäller till skydd för honom eller henne, om inte annat anges i denna lag, 12 kap. 2 § första stycket OSL, och
- sekretess inte hindrar att uppgift lämnas till annan myndighet, om uppgiftsskyldigheten följer av lag eller förordning, 10 kap. 28 § OSL.

Det är viktigt att skilja på de situationer där familjerådgivaren är skyldig att göra anmälan enligt 14 kap. 1 § andra stycket SoL och de situationer där familjerådgivaren utan hinder av sekretess har möjlighet att, antingen på eget initiativ eller på begäran, lämna ut uppgifter till bl.a. polis- eller åklagarmyndigheten.

Samtycke till utlämnande av uppgifter

Eftersom syftet med sekretessbestämmelserna i OSL är att skydda den enskilde gäller sekretessen inte i förhållande till den enskilde själv. Den enskilde kan därmed helt eller delvis häva sekretessen enligt 12 kap. 2 § första stycket OSL. Finns samtycke från den enskilde kan familjerådgivningen därför lämna ut uppgifter till såväl enskilda som till myndigheter.

Den som söker sig till familjerådgivningen omfattas inte av någon sekretess och kan själv lämna ut uppgifter som den vill. I de fall där det är två parter som deltar krävs att båda samtycker till att lämna ut uppgifter till en tredje person. Om bara en av parterna samtycker till detta, torde familjerådgivaren endast kunna lämna ut de uppgifter som den samtyckande parten har lämnat.

Anmälningsskyldigheten om barn som far illa

Absolut sekretess hindrar inte att uppgift lämnas till annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning, 10 kap. 28 § OSL. Bestämmelserna i 14 kap. 1 § SoL om anmälan av missförhållanden om barn som far illa utgör en sådan anmälningsskyldighet som bryter sekretess.

Anmälningsskyldigheten för familjerådgivare är dock mer begränsad än vad som gäller för andra verksamheter inom socialtjänsten.

De som är verksamma inom familjerådgivningen är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet enligt 14 kap. 1 § andra stycket SoL. Anmälningsskyldigheten gäller alla former av sexuellt utnyttjande.²¹ Med hemmet avses här såväl föräldrahemmet som annat hem där barnet stadigvarande vistas. Om föräldrarna har gemensam vårdnad men bor på olika håll avses med hemmet båda föräldrarnas hem.²²

För uppgifter som familjerådgivaren får kännedom om som privatperson finns det inte någon anmälningsskyldighet. Eftersom familjerådgivaren inte har någon tystnadsplikt gällande uppgifter som familjerådgivaren får kännedom om som privatperson så bör han eller hon i de fallen anmäla till socialnämnden vid misstanke eller kännedom om att ett barn far illa enligt 14 kap. 1 c § SoL.

²¹ Prop. 1995/96:117 Bilaga 5.

²² Prop. 1989/90:28 s. 108.

I 14 kap. 1 § tredje stycket SoL finns en skyldighet för vissa myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av stöd och skydd. Denna skyldighet gäller emellertid inte för familjerådgivningen.

Justitiedepartementet har i oktober 2021 beslutat att ge en utredare i uppdrag att lämna förslag på hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas. Uppdraget ska redovisas till Justitiedepartementet senast den 1 augusti 2022.

Möjlighet att polisanmäla brott mot barn

En familjerådgivare har möjlighet att polisanmäla brott mot barn även om förutsättningar för anmälningsskyldighet enligt 14 kap. 1 § andra stycket SoL inte föreligger. Av 10 kap. 21 OSL framgår att sekretess enligt 26 kap. 3 § OSL inte hindrar att uppgift som angår misstanke om brott mot någon som inte har fyllt 18 år lämnas till polis- eller åklagarmyndighet. De brott som avses är brott mot liv och hälsa, dvs. kroppsskada, brott mot frihet, sexualbrott enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB samt brott som avses i lagen (1982:316) om förbud mot könsstympning av kvinnor.

Den 1 juli 2021 har ett nytt brott kallat barnfridsbrott trätt i kraft. Brottet finns i 4 kap. 3 § BrB. Syftet är att stärka det straffrättsliga skyddet för barn som bevittnar vissa brott mellan närstående.²³

Barnfridsbrottet gör det straffbart att låta ett barn bevittna vissa uppräknade brott i 3, 4, 6 och 12 kap. BrB samt straffbara försök till de angivna brotten. Brottet förutsätter att barnet är närstående eller tidigare närstående till både gärningspersonen och målsäganden i grundbrottet (det bevittnade brottet). Det blir således straffbart att utsätta ett barn för att se eller höra vissa brottsliga gärningar, såsom vålds-, frids- och sexualbrott, i en nära relation.

Den person som står för exempelvis våldet i en nära relation riskerar att misstänkas även för barnfridsbrott om barnet på något sätt bevittnat våldet.

Familjerådgivningen ges därmed möjlighet att polisanmäla uppgifter om händelser där ett barn bevittnar, genom att se eller höra, vissa uppräknade brott såsom vålds-, frids- och sexualbrott i en nära relation, även om förutsättningar för anmälningsskyldighet enligt 14 kap. 1 § andra stycket SoL inte föreligger.

Skyldighet att avslöja brott

En skyldighet att avslöja vissa allvarliga brott som är "å färde" följer av 23 kap. 6 § BrB. Det är enligt bestämmelsen straffbart att inte avslöja sådana brott. Vilka brott som anmälningsskyldighet gäller framgår av brottsbalkens bestämmelser.²⁴ Det är fråga om allvarliga brott såsom mord, dråp, rån och grov misshandel. Om en klient säger till familjerådgivaren att han eller hon ska gå hem och slå ihjäl eller allvarligt misshandla andre maken är familjerådgivaren således skyldig att göra polisanmälan om rådgivaren uppfattar hotet som allvarligt menat och inte bara retoriska överdrifter. En förutsättning är dock att det planerade brottet inte kan undvikas på annat sätt, t.ex. genom att varna det tilltänkta brottsoffret.

²³ Prop. 2020/21:170 s. 20.

²⁴ Se bl.a. brottsbalkens 3 kap. 11 §, 4 kap. 10 §, 6 kap. 15 §, 8 kap. 12 §, 12 kap. 5 §, 13 kap. 12 §, 14 kap. 12 §, 16 kap. 17 §, 18 kap. 7 §, 19 kap. 14 § 2 st., 21 kap. 15 §, 22 kap. 7 §.

Underrättelseskyldighet bidragsfusk

Lagen (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen (underrättelselagen) har utökats till att numera även omfatta kommuner, vilket framgår av 1 §. Familjerådgivningen omfattas av underrättelseskyldighet vid bidragsfusk. Skyldigheten innebär att om det finns anledning att anta att en ekonomisk förmån har beslutats eller betalats ut felaktigt eller med ett för högt belopp, ska underrättelse om detta lämnas till den myndighet eller organisation som har fattat beslutet. Underrättelseskyldigheten gäller däremot inte om det finns särskilda skäl enligt 3 § andra stycket underrättelselagen. Sådana skäl kan finnas om den myndighet eller organisation som har fattat beslutet redan känner till felaktigheten eller om det är fråga om ett minimalt belopp. Huruvida särskilda skäl föreligger ska däremot bedömas restriktivt.²⁵

Underrättelseskyldigheten är inte begränsad till kommunernas socialnämnder, även om det i första hand är inom socialtjänsten som information om felaktiga utbetalningar kan förväntas finnas.

Underrättelseskyldigheten är enligt 10 kap. 28 § OSL sekretessbrytande och innebär att kommunen kan lämna uppgifter som omfattas av sekretess enligt 26 kap. 1 § OSL vidare till andra myndigheter, inklusive arbetslöshetskassor.²⁶

Underrättelseskyldighet folkbokföring

Från och med juni 2021 har underrättelseskyldigheten gällande oriktiga eller ofullständiga folkbokföringsuppgifter utvidgats till att gälla samtliga myndigheter.²⁷ Då familjerådgivningen ingår i såväl kommunen men även socialtjänstens verksamhet omfattas även familjerådgivningen av denna underrättelseskyldighet. De har därmed en skyldighet att underrätta Skatteverket om det kan antas att en uppgift i folkbokföringen om en person som är eller har varit folkbokförd är oriktig eller ofullständig vilket framgår av 32 c § folkbokföringslagen (1991:481) (FOL).²⁸ För att skyldigheten ska inträda är det tillräckligt att folkbokföringsuppgifterna kan antas vara ofullständiga eller oriktiga. Det är inte meningen att de underrättelseskyldiga parterna ska bedriva någon egen utredning utan enbart uppmärksamma Skatteverket på de fall där det kan finnas anledning att utreda vidare. Underrättelseskyldigheten omfattar samtliga myndigheter. Med myndighet avses såväl statliga som kommunala myndigheter.²⁹

Underrättelseskyldigheten gäller enligt 32 c § FOL alla uppgifter i folkbokföringen och inte enbart uppgift om en persons adress. Det innebär att, utöver uppgift om adress, kan en underrättelse avse t.ex. namn, födelsestid, födelseort, medborgarskap och civilstånd.

Enligt 32 c § tredje stycket FOL finns det även undantag från underrättelseskyldigheten. Skyldigheten gäller inte Skatteverkets brottsbekämpande verksamhet samt uppgifter som omfattas av sekretess enligt 24 kap. 8 § OSL. Sådana uppgifter som omfattas enligt 24 kap. 8 § OSL är framställning av statistik.

Misstanke om vissa allvarliga brott m.m.

I 10 kap. 23 § OSL finns bestämmelser om uppgiftslämnande i vissa speciella situationer. Paragrafen reglerar inte huruvida en myndighet är skyldig att lämna uppgifter till en annan myndighet, utan endast om myndigheten får göra detta. Enligt 6 kap. 5 § OSL gäller däremot att en myndighet, på begäran av en annan myndighet, ska lämna uppgift som den förfogar över om det inte finns hinder för detta p.g.a. sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång.

Med hänsyn till detta föreligger, i de situationer som regleras i 10 kap. 23 § OSL, i princip också skyldighet att lämna uppgiften till en annan myndighet, t.ex. polis- eller åklagarmyndighet, som begär detta.

²⁵ Prop. 2007/08:48 s. 28 och prop. 2018/19:132 s. 14.

²⁶ Prop. 2018/19:132 s. 63.

²⁷ Prop. 2020/21:160 s. 21.

²⁸ Prop. 2020/21:160 s. 21.

²⁹ Prop. 2020/21:160 s. 101.

Bland de situationer som regleras i 10 kap. 23 § OSL är det främst bestämmelserna kring lämnande av uppgift som angår misstanke om brott av intresse för familjerådgivningen. Av 10 kap. 23 § OSL följer att sekretess inte hindrar att familjerådgivningen lämnar sådan uppgift till polis- eller åklagarmyndighet som gäller misstanke om

1. brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år,
2. försök till brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, eller
3. försök till brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år om gärningen innefattat försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap 3 § smittskyddslagen (2004:168).

Som nämnts ovan följer av 6 kap. 5 § OSL en skyldighet att lämna ut sådana uppgifter som omfattas av bestämmelserna i 10 kap. 23 § OSL om det är polis eller åklagare som begär uppgifterna. Det är dock den myndigheten som förfogar över uppgifterna som har att bedöma om förutsättningar finns för att tillämpa den sekretessbrytande regeln. Polis eller åklagarmyndighet måste alltså lämna tillräckligt mycket information för att en sådan prövning ska kunna göras.

Nödvändigt utlämnande av uppgift

Enligt 10 kap 2 § OSL hindrar inte sekretess att uppgift lämnas ut, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten, eller verksamhetsgrenen, ska kunna fullgöra sin verksamhet. Syftet med bestämmelsen är att förhindra att sekretessregleringen gör det omöjligt för myndigheten och dess personal att sköta de uppgifter som de har att sköta. Ett exempel är brottsliga handlingar som hindrar myndighetens verksamhet.

Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt och med stor försiktighet. Bestämmelsen får exempelvis inte användas som stöd för att höja myndighetens effektivitet eller för att hjälpa andra myndigheter i deras verksamhet. Nödvändigt utlämnande av uppgift enligt 10 kap. 2 § OSL blir aktuell om inte bestämmelsen enligt 10 kap. 28 § OSL är möjlig att använda. Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt.

Nödsituation

I vissa undantagsfall kan det även tänkas att sekretessen måste brytas på grund av en nödsituation. Om det krävs för att avvärja fara för liv, hälsa eller värdefull egendom kan sekretesskyddade uppgifter lämnas ut från familjerådgivningen utan att detta utgör ett brott enligt 24 kap. 4 § BrB.

6. Vittnesplikt för familjerådgivare

Det är en medborgerlig skyldighet att vittna när en domstol begär det. Att vittna är en sådan uppgiftsskyldighet som bryter familjerådgivningssekretessen. Vittnesplikten för familjerådgivare är dock begränsad. Enligt 36 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken (RB) får bl.a. denna yrkesgrupp inte höras om något som de har blivit anförtrodda i sin yrkesutövning eller som de i samband med denna har fått reda på (frågeförbud), om det inte är medgivet i lag eller den till vars förmån tystnadsplikten gäller samtycker till det.

Familjerådgivare är dock skyldiga att vittna om målet gäller ett brott som avses i 10 kap. 23 § OSL, vilket är brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, försök till brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, eller försök till brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år om gärningen innefattat försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap 3 § smittskyddslagen.

Familjerådgivare är även skyldiga att vittna i mål om besöksförbud, 5 kap. 2 § SoL, medgivande att ta emot barn för stadigvarande vård och fostran, 6 kap. 6 § SoL, adoptionsärenden, 6 kap. 13 § eller 14 § SoL, och mål enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Vittnesplikt i brottmål kan förekomma såväl under förundersökning som vid huvudförhandling.

Som en följd av tystnadsplikten inom enskild familjerådgivning gäller vittnesförbudet i 36 kap. 5 § RB även för dessa familjerådgivare.

7. Dokumentation och gallring

Dokumentation

Det finns ingen dokumentationsskyldighet inom familjerådgivning. Om en familjerådgivare gör anteckningar som tillfälligt stöd för minnet, bör det vara att anses som minnesanteckningar. De är därmed inte allmän handling och kan kastas när uppdraget är slutfört. Om däremot anteckningarna förs i ordnad form och sparas för längre tid än de behövs för det aktuella uppdraget, torde dessa handlingar vara att anses som allmänna handlingar och bör likställas med journalanteckningar. En familjerådgivare bör därför inte spara sådana anteckningar som innehåller personuppgifter och i ett senare skede skulle kunna anses vara journalanteckningar.

Det förekommer att legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal, exempelvis en psykolog eller en legitimerad terapeut, arbetar som familjerådgivare. Någon skyldighet för dem att dokumentera med stöd av patientdatalagen (2008:355) föreligger inte, då de inte utför sådant arbete som avses i hälso- och sjukvårdslagen.

Om, och i vilken utsträckning, en familjerådgivare är skyldig att dokumentera sin verksamhet är beroende av interna rutiner. Omfattningen av och inriktningen på dokumentationen varierar avsevärt mellan olika familjerådgivningsverksamheter.

Om familjerådgivaren antecknar på ett sådant sätt att uppgifterna inte går att härleda till någon enskild person, t.ex. genom att uppgifterna är helt avidentifierade råder ingen sekretess. Det beror på att sekretess till skydd för en enskild person endast är aktuellt för uppgifter som går att härleda till en viss person.

Handlingar som kommer in till en familjerådgivningsverksamhet är alltid allmänna handlingar. Detta gäller oavsett om det är klienten själv som lämnar in dem eller om de har överlämnats från annan myndighet.

Av 5 kap. 1 § OSL framgår att allmänna handlingar ska registreras så snart de har kommit in till eller upprättats hos en myndighet.

Handlingar som inte omfattas av sekretess behöver inte registreras om de hålls ordnade så att det utan svårighet kan fastställas om de har kommit in eller upprättats.

Om det är uppenbart att en allmän handling är av ringa betydelse för myndighetens verksamhet, behöver den varken registreras eller hållas ordnad

Handlingar som diaries, journaler samt register eller andra förteckningar som förs löpande är omedelbart upprättade och därmed allmänna handlingar.

Gallring

Handlingar med statistik som visar hur mycket de olika formerna av rådgivning utnyttjas bör bevaras. Likaså bör verksamhetsberättelser bevaras.³⁰

För ytterligare information om dokumentation och diarieföring hänvisas till Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS samt den kompletterande handboken Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten.

³⁰ Sveriges kommuner och regioner, Bevara eller gallra? Råd för den kommunala socialtjänsten m.m. Gallringsråd nr 5 Sveriges kommuner och landsting, 2006.

Referenser

Offentligt tryck

Regeringens propositioner

Prop. 1989/90:28 Om vård i vissa fall av barn och ungdomar.

Prop. 1993/94:4 Om familjerådgivning.

Prop. 1995/96:117 Tystnadsplikt inom enskild familjerådgivning.

Prop. 1997/98:113 Nationell handlingsplan för äldrepolitiken.

Prop. 2007/08:48 Underrättelseskyldighet vid felaktiga betalningar från välfärdssystemen.

Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga.

Prop. 2018/19:132 Ett starkare skydd för välfärdssystemen.

Prop. 2020/21:160 Säkrare samordningsnummer och bättre förutsättningar för korrekta uppgifter i folkbokföringen.

Prop. 2020/21:170 Barn som bevittnar brott.

Statens offentliga utredningar

SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt.

Departementsserien

Ds 2019:23 Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter.

Övrigt offentligt tryck

JO 1999/2000 s. 272

SOSFS 2011:9, Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.

SOSFS 2014:5, Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.

Litteratur

Barnombudsmannen, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) om Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa, [https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/ak14_2019.pdf] Granskad: 21-09-09.

Socialstyrelsens handbok, ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete, [<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepointdokument/artikelkatalog/handbocker/2012-6-53.pdf>], 2012.

Socialstyrelsens handbok, handläggning och dokumentation inom socialtjänsten, [<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepointdokument/artikelkatalog/handbocker/2015-1-10.pdf>], 2015.

Sveriges kommuner och regioner, Bevara eller gallra? Råd för den kommunala socialtjänsten, gallringsråd nr 5 i Sveriges kommuner och landsting 2006.

Övriga källor

Föreningens Sveriges kommunala familjerådgivare, familjerådgivningens framväxt, [http://www.kfr.nu/?page_id=5] Granskad: 21-10-25.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), redogörelse av uppgiftsinsamling kring familjerådgivningens organisation, [<https://mfof.se/familjeradgivning/redogorelse-av-uppgiftsinsamling-kring-familjeradgivningens-organisation.html>] Granskad: 21-09-23.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), statistik om kommunal familjerådgivning, [<https://mfof.se/sarskilda-innehallssidor/statistik/statistik-om-kommunal-familjeradgivning.html>] Granskad: 21-09-23.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), statistik om kommunal familjerådgivning 2020, [https://mfof.se/download/18.6743d768179a8f6cc35c0b02/1623223889645/Statistik%20om%20kommunal%20familjer%C3%A5dgivning%202020_Faktablad.pdf] Granskad: 22-01-17.